

CĂRTURARI DÎMBOVIȚENI DESPRE LATINITATEA LIMBII ROMÂNE

GHEORGHE BĂRLEA

În ultimul timp tot mai mulți sînt cercetătorii care consimt că pentru dovedirea romanității, continuității și unității poporului nostru, factorul lingvistic aduce argumente cu o pondere deosebită.

Referitor la problemele acestea, diverși ideologi au încercat de-a lungul anilor să impună idei contrare realității, unele dintre ele persistînd pînă în ultimele decenii ¹.

Împotriva unor astfel de afirmații, pornite din considerente politice, extraștiințifice, s-au ridicat nenumărați cărturari — români și străini — probînd cu dovezi concrete, sau numai bazați pe milenara tradiție ce corespunde conștiinței neamului nostru — originea romană a românilor și continuitatea lor neîntreruptă în spațiul carpato-danubiano-pontic ².

Printre cei dintîi se află și numeroși oameni de cultură dîmbovițeni — reprezentanți de frunte ai spiritualității românești care, animați de patriotismul fierbinte, de cultura lor vastă și de un simț deosebit al limbii, au afirmat, fiecare în maniera sa, ideea latinității limbii române, în împrejurări dintre cele mai vitrege pentru evoluția acesteia. În cele ce urmează ne vom limita la cîteva observații referitoare la trei dintre personalitățile cele mai proeminente ale spiritualității românești, *Udriște Năsturel*, *Ienăchiță Văcărescu* și *Ion Heliade-Rădulescu*, trei oglinzi fi-dele ale epocilor în care au trăit, savanți în operele cărora fondul conștiinței autohtone a romanității românilor și argumentarea științifică, livrescă, a acestei idei constituie un tot unitar.

* * *

Produs al unei epoci care încerca să se înalțe la strălucirea secolului precedent, învățatul logofăt *Udriște Năsturel* — traducător, stihuitor, editor, diplomat etc. — reflectă, prin activitatea și ideile sale, orientările care străbat acest moment de efervescentă culturală : un anumit interes față de cultura de tip latin adusă de emisarii catolici ; contactul cu elementele culturale grecești — menținute la curte în ciuda curentului antigrecesc și, mai ales, orientarea foarte insistentă spre cultura slavă,

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor în unele lucrări străine*, în „Probleme de istorie contemporană. (Studii și documente)”, Buc., 1975, p. 241—248.

² A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, E. A., Buc., 1972.

care avea rostul să asigure „propagarea influenței culturale și politice a Țării Românești în zonele limitrofe, lansarea spirituală a poporului nostru în circuitul Europei răsăritene“³.

Cum se manifestă conștiința națională, cum sînt văzute originea și specificul limbii române în acest moment de sinteză ?

În „Prefața către Varlaam“ a traducerii din latină în slavonă a cărții lui Thomas a Kempis, „De imitatione Christi“, Udriște Năsturel mărturisește : „Și nu după puțină vreme, ajungînd la vîrsta tinereții, am căpătat, deci, în inima mea pentru limba romană sau latină, *nouă vădit înrudită*, atît de multă și caldă dragoste ..., încît în minte și în inimă nu mai purtam alt gînd, ziua și noaptea, decît să învăț această limbă, repetînd fără încetare“⁴.

Afirmarea acestui adevăr istoric de către reprezentantul cel mai de seamă al culturii românești în limba slavonă, *într-o carte tipărită și răspîdită în toate provinciile românești*, precum și *peste hotare, în țările slave*, este grăitoare. Pasiunea pentru limba latină a acestui umanist este dovedită și de alegerea textului săpat pe piatra de mormînt a surorii sale Elina și de educarea fiilor săi în spiritul dragostei pentru cultura clasică.

Adăugînd la afirmația de mai sus convingerea că ținuturile pe care le conduce Matei Basarab sînt „țări dacice“ (pafață la Antologhion, 1643), vom avea imaginea clară a concepției lui Udriște Năsturel despre originea și continuitatea românilor.

Ca un adevărat reprezentant al Renașterii, vtorii-logofătul Năsturel are imaginea precisă a unității românilor, a „ungrovlahilor“ și „moldovlahilor“ pentru care tipărește cărți, cărora le dedică predosloviile și le cîntă gloria⁵. În acest sens, nu este lipsit de interes să amintim că el a colaborat la „Răspunsurile“ adresate de Varlaam românilor din Transilvania „cu noi de un niam români“⁶.

În sfîrșit, faptul că acest ctitor de cultură românească scrie în limba alor săi la fel de mult și de variat ca și în limba slavonă („haina străină în care acest suflet românesc a fost îmbrăcat o bucată de vreme“ — Iorga „Istoria literaturii române, pag. 10“), într-o limbă românească cu nimic mai prejos decît cea a lui Varlaam⁷, vine să întregască portretul învățatului, la care conștiința tradițională a romanității și continuității românilor este dublată de convingerea dobîndită pe cale cărturărească. Consecvența și mîndria cu care afirmă marile adevăruri legate de limba și poporul nostru netezesc drumul marilor cărturari de mai tîrziu.

* *

În rîndul acestora, *Ienăchiță Văcărescu*, întemeietorul literaturii române moderne, poet și om politic, gramatic și istoric, ocupă un loc deosebit.

³ Dan Horia Mazilu, *Udriște Năsturel*, Ed. Minerva, Buc., 1974, p. 288.

⁴ *Literatura română veche*, col. „Lyceum“, vol. II, p. 278.

⁵ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 292.

⁶ N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, Ed. Minerva, Buc., 1975, p. 96.

⁷ Al. Piru, *apud* Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 100.

Sintem în perioada în care, după evenimentele din 1711 și 1716, la conducerea Țărilor Române se perindă șirul domnitorilor fanarioți, situație ce se va reflecta, evident, și în cultura acestor țări. Limba și literatura greacă ajung la perioada de maximă înflorire, prin strădania domnitorilor, adesea fini cărturari, fapt care nu rămîne fără urmări în evoluția limbii române.

Cu toate acestea, spiritul național nu încetează să se afirme în operele literare, în activitatea cultural-educativă, sau în viața religioasă.

Referitor la problema care ne interesează, autorul celei dintii gramatici a limbii române *scrise în limba română*, arăta în prefață „Limba rumânească ... urmează limbii talienești și celorlalte ce sînt asemenea aceștia, carele au începutul în limba latinească...” Mîndria pentru originea romană a limbii noastre nu este exagerată, ca la reprezentanții „Școlii ardelenе” care, cu numai cîțiva ani înainte, publicaseră o gramatică a limbii române.

Realizată din dragoste pentru „limba patriei noastre, prin care cuvîntăm” și din convingerea naivă că numai din cauza lipsei unei gramatici această limbă nu a cunoscut o evoluție la fel de spectaculoasă ca altele, lucrarea lui I. Văcărescu pune în lumină spiritul obiectiv și erudiția autorului.

Amintind de *originea poporului nostru*, Văcărescu arată că Traian „Dacicus” a cucerit ținutul condus de Decebal, „craiuл nostru”. Colonizarea s-a făcut cu romani care „au fost precum se vede oameni din cei ce pot lesne a se muta, adică proști țărani și cu știință dă șiență, ci și fără gramatică, au grăit ei latinește și talienește, ca oameni proști”. Așa stînd lucrurile, limba formată pe acest teritoriu nu putea fi o latină pură, cum încercau să susțină în această perioadă gramaticii de peste munți, mai ales că populației în formare de aici i s-au adăugat și elemente slave, după cum arată Văcărescu în continuare, dovedind același spirit științific și aceeași pertinentță filologică.

El își bazează constatările atît pe lectura unor studii de specialitate, cît și pe observații personale ⁸.

Astfel, convingerile referitoare la *unitatea neamului românesc* le-a dobîndit și prin cele citite despre Traian care a colonizat nu numai Muntenia și Oltenia, ci și Transilvania, Banatul, Moldova și „pă margi-nile Ungariei, pă apa Tisei în sus, în toată crăiia dacilor”, dar și prin contactul „cu frații moldoveni”, care i-au întărit credința că toți vorbim aceeași limbă. De altfel, „Observațiile” sale se adresează tuturor românilor ce vorbesc această limbă.

În ceea ce privește *continuitatea limbii*, ni se arată că, deși slavona se impusese o perioadă îndelungată, limba română continua să fie folosită pentru „a grăire și pântru negoțiu și trătăluiri politicești”.

Ca și Udriște, care subliniase romanitatea limbii în plină epocă de cultivare a „limbii sfinte slavone”, Ienăchiță Văcărescu își susține ideile în condițiile în care domnitorii străini consideră necuviincios faptul că limba turcă apreciată de ei „cea mai trebuincioasă în această țară” era necunoscută de locuitori ⁹.

⁸ Cornel Cîrstoiu, *Ianache Văcărescu. Viața și opera*, Ed. Minerva, Buc., 1874, p. 154 și 155.

⁹ *Ibidem*, p. 84.

De remarcat este și corectitudinea cu care poate plasa limba română între celelalte limbi romanice, stabilind într-o exprimare foarte plastică descendența tuturor acestora din limba latină : „Italienii, Franțeșii, Ispaniolii și alții, ce li se trage limba din limba latinească ca niște pirae, precum și aceasta a noastră rumânească...” (Pântru poetică).

Spre aceste limbi surori își îndreaptă atenția cu precădere autorul „Testamentului” atunci când introduce neologisme, în cadrul efortului său general, necostenit, „pentru creșterea limbii românești” marcând astfel trecerea de la orientarea spre latinitate, la orientarea spre romanitate.

* * *

Perioadă de profunde transformări social-politice, de regenerare culturală, prima jumătate a secolului al XIX-lea a dat una din personalitățile enciclopedice ale țării noastre, pe țirgovișteanul *Ion Heliade-Rădulescu*, spirit complex, capabil să îmbrățișeze și să direcționeze diversitatea de preocupări, impulsionate de avântul economic din această perioadă.

Într-o epocă de căutări, de orientări politico-sociale și culturale contradictorii, Heliade s-a străduit să țină trează conștiința națională, folosind ca argument principal latinitatea limbii noastre. În articolul, „Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începutului rumînilor” (1832) autorul îndeamnă : „Să cercetăm puțin pe rumân și limba lui, ș-apoi fără greutate vom afla, prin dovediri firești, că el este ceea ce au fost părinții săi, sau cel puțin că vorbește o limbă ce se trage din latină”.

Trecînd în revista tradițiilor românești și cuvintele din fondul principal, Heliade conchide : „De unde urmează că rumînul este întreg roman, și toate părțile trupului său și chiar sîngele îi sînt romane...” „Putea oare niște părinți alții și nu romani să-l învețe această limbă și aceste obiceiuri ? Limba lui pentru sine și pentru trebuințele lui cele mai deaproape este toată latină”.

Autorul observă că influențele slavone țin mai ales de domeniul cultului religios și al diplomației unei epoci : „Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura rumînului, nici țesătura limbei lui, al cărei mehanism este tot acela cu al surorilor ei, italiana, franțeza ș.c.l.”

Pentru a stăvili orice împrumut din vocabularul slav, care începuse să-l înlocuiască pe cel grecesc și pentru a purifica limba, Heliade desfășoară o lungă campanie, care a culminat cu „Orația funebră” (1847). El recomandă împrumuturi din latină și limbile romanice : „De la maica noastră... și de la surorile noastre”.

Aceste împrumuturi trebuie să se facă însă numai dacă sînt absolut necesare și numai prin adaptarea lor la „geniul și natura limbii”. Iată deci o soluție corectă, științifică, prin care eforturile lui I. Văcărescu în acest sens sînt duse la desăvîrșire.

Pe aceeași linie a respectului pentru „firea limbii” Heliade-Rădulescu susține reducerea alfabetului chirilic la 27 de litere, eliminînd „slove de prisos pentru limba rumînului” (Gramatica rumânească) și adoptînd, în cele din urmă, alfabetul latin.

Pornind de la astfel de considerente, se ridică împotriva etimologiștilor. Apreciînd pe „frații noștri din Transilvania și Banat, carii sînt

vrednici de toată lauda pentru ostenele și silința ce pun pentru literatura rumânească „autorul refuză exagerările etimologice ale acestora, aducînd argumente de ordin logic („scriem pentru cei care trăiesc, iar nu pentru cei morți“), de ordin istoric („Romanii, strămoșii noștri, scria după cum pronunția“), precum și din domeniul gramaticii comparate (dînd exemplul „fraților noștri italieni“ care urmau principiul fonetic).

Din păcate, fervoarea cu care și-a apărat aceste sănătoase convingeri au degenerat în exagerări. Prin încercarea artificială de curățire a limbii de slavonisme (vezi „Vocabularul“ din 1848) și prin apropierea forțată de limba italiană (Paralelism între limba română și italiană, I; II, 1840—1841), entuziastul îndrumător cultural se îndepărtează tot mai mult de spiritul limbii, uitînd propriile-i îndemnuri de a studia limba „cu băgare de seamă luminată și fără prejudecăți“.

Reținem eforturile sale de a cultiva o limbă corectă, bogată, armonioasă, capabilă să impună un întreg complex cultural, în care Ion Heliade-Rădulescu a fost pe deplin angrenat. Am încercat să subliniem strădanii sale de a păstra și dezvolta spiritul național, continuînd astfel activitatea unor patrioți pe care Heliade i-a evocat în scrierile sale și de care era legat printr-un ideal comun: crearea condițiilor pentru ca românii să se poată bucura „de drepturile pămîntului lor“.

* * *

Sumara analiză a ideilor despre originea limbii române a acestor personalități recunoscute ca adevărate sinteze ideologice, reprezentative pentru secolele în care au trăit, este justificată și prin activitatea lor concretă, prin crearea unor opere adînc imprimare în gîndirea și manifestările urmașilor.

Se poate remarca cu ușurință o evoluție a ideii de latinitate de la simpla ei afirmare, discret strecurată între rîndurile unei cărți, la folosirea acesteia ca armă politică, în lucrări cu evident caracter polemic. Explicația trebuie căutată în contextul politic și cultural intern și internațional. Activitatea lui Heliade-Rădulescu se desfășoară într-o perioadă în care în străinătate se remarcă preocupările unor istorici și lingviști (Kopitar, Diefenbach, Diez)¹⁰ privind originea și continuitatea poporului român, iar în Transilvania persistă ecourile polemicii generației *Supplex*-ului, a iluminiştilor ardeleni cu autori ca Sulzer, Eder și Engel¹¹.

Scrierile lor dovedesc existența unui proces de cristalizare a conștiinței romanității românilor, deseori punct de referință important în lucrările cercetătorilor străini și în activitatea românilor puternic angajați în opera de afirmare națională.

Din această perspectivă trebuie să apreciem mîndria cu care Heliade Rădulescu afirmă în „Paralelism“ că dintre toate limbile romanice „singură limba română păstrează și tăria și simplitatea și egalitatea și libertatea și energia limbii latine“.

¹⁰ L. Șăineanu, *Istoria filologiei române. Studii critice*, Buc., 1895.

¹¹ Maria Protase, *pref. la Petru Maior, Scrieri*, I, ed. critică alcătuită de Floarea Fugaru, Ed. Minerva, Buc., 1976, p. XXVI.